

Plan

Brand- och släckvattenplan

En del av Östhammars kommuns VA-plan

Antagen av	Kommunfullmäktige
Antaget	KF 2025-11-04 § 149
Ersätter tidigare version	-
Gäller för	Bygg- och miljönämnden, Kommunstyrelsen, Räddningsnämnden och Östhammar Vatten
Dokumentansvarig	Samhällsbyggnadschef

Innehållsförteckning

Sammanfattning	2
Inledning	3
Om brand- och släckvattenplanen och dess tillämpning	3
Ansvarsförhållanden brand- och släckvatten	4
Brandvattensystem	6
Släckvatten	8
Omhändertagande och förutsättningar	9
Status brandposter och brandvattensystem.....	10
Status släckvatten	11
Brand- och släckvattenplan – inriktning.....	12
Tillgång till brandvatten.....	13
Hantering av släckvatten.....	15
Finansiering och ansvar.....	17

Sammanfattning

I ljuset av skärpta externa krav på kommunens beredskap, dricksvattenförsörjning, brand- och släckvattenhantering och brandbekämpning och det faktum att rent vatten är en bristvara i Östhammars kommun har kommunen, Uppsala brandförsvaret och Gästrike Vatten samlat sig för att tillsammans lösa olika frågor.

I planeringsarbetet som föregått denna brand- och släckvattenplan har utmaningar identifierats bland annat gällande samarbete och kommunikation samt otydliga ansvarsförhållanden. Det har bland annat rört oklarheter kring vem som ansvarar för det kommunala brandpostnät som finns utbyggt i kommunen och vilka alternativa källor vi egentligen har att hämta brandvatten ifrån och hur vi bäst skyddar vår miljö. För att hitta svar på olika frågor har en gemensam planering, faktainhämtning och analyser av olika vägval påbörjats och redan nått flera delresultat.

Det har funnits olika förväntansbilder på vem som gör/ska göra vad och var kostnader ska hanteras. Denna brand- och släckvattenplan med tillhörande nulägesbeskrivning, strategisk inriktning och föreslagna åtgärder reder ut begreppen och lägger grunden för ett mer formaliserat samarbete och en effektivare kommunikation.

Planen ger också ett bra avstamp för kommunen, Gästrike Vatten och brandförsvaret att genom ett gemensamt åtgärdsprogram successivt stärka sin förmåga och skydda de olika intressen som vi alla värnar om. Det handlar ytterst om att rädda liv och egendom, trygga vår dricksvattenförsörjning, säkerställa en effektiv brandbekämpning och skydda våra grundvattenmagasin, ytvattenrecipienter och andra miljö- och kulturella värden.

Inledning

Brand- och släckvattenfrågor aktualiseras i allt högre grad i Sveriges kommuner till följd av skärpta externa krav, nationell lagstiftning, påverkansfaktorer som klimatförändringar och samhällsutbyggnad samt ett allvarligt försämrat omvärldsläge. Likaså sker i Östhammars kommun.

Brand- och släckvattenplanen är en strategisk och prioriterad del i Östhammars kommuns vatten- och avloppsplan (VA-plan). I planen beaktas lagkraven på dricksvatten som livsmedel, miljöaspekter och brandvattenförsörjning.

Brand- och släckvattenplanen har arbetats fram av representanter från Uppsala brandförsvär, Gästrike Vatten och kommunförvaltningen – kommunledningskontoret, plan- och byggheten, miljöenheten och beredskapsenheten samt VA-samordning. I planen beskrivs målet med arbetet, nuläge och plan för framtida brandvattenförsörjning. Planen inkluderar även hantering av släckvatten. Vidare förklaras ansvarsförhållanden mellan brandförsvaret, kommunen, Östhammar Vatten/Gästrike Vatten, fastighetsägare och verksamhetsutövare samt hur viktigt det är med samarbete mellan samtliga aktörer för att nå goda resultat.

Kommunen har det yttersta ansvaret för såväl dricksvatten som vatten för brandsläckning. Åtgärdsplanen tar upp identifierade åtgärder som successivt ska skapa bättre förutsättningar för en effektiv brandbekämpning och fysisk planering samtidigt som försörjningen av dricksvatten inte ska påverkas negativt.

Kommunen står inför flera utmaningar som i framtiden kommer påverka tillgången och behovet av brandvatten. Bland annat kommer klimatförändringar, tillväxt, stora planerade infrastrukturobjekt, förändrad demografi och energiförsörjning att påverka i olika omfattning. Även omvärldsläget, uppbyggnaden av totalförsvaret och förberedelser inför höjd beredskap innebär skärpta krav på både dricksvatten- och brandvattenförsörjning.

Brandvatten är benämningen på det vatten som brandförsvaret använder för att släcka bränder samt för att kunna göra räddningsinsatser. Med **släckvatten** avses det vatten som avrinner efter brandsläckning, det vill säga det vatten som inte förångas.

Om brand- och släckvattenplanen och dess tillämpning

Brand- och släckvattenplanen är en strategisk och sammanhållen plan för brand- och släckvattenhantering där brandskydd, miljöskydd och säker dricksvattenförsörjning beaktas. Planen beskriver hur kommunen vill arbeta proaktivt, långsiktigt och operativt med brand- och släckvattenfrågor tillsammans med brandförsvaret och Gästrike Vatten. Brand- och släckvattenplanen är en del av Östhammar kommuns VA-plan¹.

¹ <https://www.osthammar.se/sv/dokument/planer/vatten--och-avloppsplan/>

Syfte

Syftet med planen är att skapa goda möjligheter för brandförsvaret att planera och utföra effektiva insatser för att skydda kommunens invånare och tillgodose liv, hälsa, egendom och miljö. Likaså att skapa goda förutsättningar för Gästrike Vatten att säkerställa dricksvattenkvalitet och leveranser inom den allmänna dricksvattenförsörjningen samt för kommunen att utvecklas och agera inom ramen för sitt geografiska områdesansvar.

Intressenter

Brand- och släckvattenplanen riktar sig primärt till beslutsfattare, chefer och tjänstepersoner på kommunen, brandförsvaret och Gästrike Vatten som arbetar med eller berörs av brand- och släckvattenfrågor. Sekundär målgrupp för planen är alla som verkar, bor och vistas i kommunen, angränsande kommuner, regioner och myndigheter.

Giltighet och ansvar för planen

Kommunfullmäktige fattar beslut om antagande av brand- och släckvattenplanen samt den tillhörande åtgärdsplanen (bilaga 1). Kommunstyrelsen ansvarar för att planen och dess bilaga förvaltas, revideras och uppdateras. Kommunstyrelsen har också rätt att fatta beslut om redaktionella förändringar. Kommunförvaltningens ägare av brand- och släckvattenplanen (i nuläget Samhällsbyggnadskontoret) ansvarar för att planen och dess bilagor aktualitetsprövas varje mandatperiod och revideras i samråd med Gästrike Vatten, brandförsvaret och interna intressenter inom kommunförvaltningen.

Förvaring och distribution

En aktuell version av brand- och släckvattenplanen ska finnas utskriven på kommunens, brandförsvarets och Gästrike Vattens krisledningsplatser. Planen är publik och ska publiceras på kommunens externa webbplats och intranät. Till planen hör en bilaga; en åtgärdsplan med identifierade åtgärder för att uppfylla målet med brand- och släckvattenplanen (bilaga 1).

Ansvarsförhållanden brand- och släckvatten

Östhammars kommun

Östhammars kommun har ett geografiskt områdesansvar och ansvarar för att genomföra förebyggande åtgärder som kan lindra konsekvenserna av allvarliga störningar och olyckor. Ansvaret omfattar brand- och släckvattenfrågor, även om brandförsvaret organisatoriskt ansvarar för brandbekämpning och delar av släckvattenhanteringen i samband med insats. I plan- och bygglagen (PBL) framgår att kommunen ansvarar för att bebyggelse utformas och placeras med hänsyn till behovet av brandskydd. Kommunen ansvarar likaså för dricksvattenförsörjningen inom beslutade verksamhetsområden och allmän VA-anläggning vilket organisatoriskt utförs av Östhammar Vatten och Gästrike Vatten. Kommunen ansvarar för att säkerställa tillgången till brandvatten.

Gästrike Vatten/ Östhammar vatten

Gästrike Vatten är ett gemensamt VA-bolag som ansvarar för dricksvattenförsörjningen och avloppshanteringen i kommunerna Gävle, Hofors, Ockelbo, Älvkarleby och Östhammar enligt lagen om allmänna vattentjänster (LAV). Gästrike Vatten ägs av de ingående kommunerna och sköter drift av VA-anläggningen på uppdrag av respektive kommun vilket möjliggör stor samverkan i regionen.

Östhammar Vatten är ett dotterbolag till Gästrike Vatten och är VA-huvudman i Östhammars kommun. Detta innebär att den allmänna VA-anläggningen ägs av Östhammar Vatten.

Östhammar Vattens uppdrag är att säkerställa produktion och distribution av dricksvatten för hushållsändamål, samt att omhänderta och avleda avloppsvatten i form av hushållsspillvatten och dagvatten inom respektive beslutat verksamhetsområde för kommunalt VA. Att tillhandahålla brandvatten eller att ta emot förorenat släckvatten ingår inte i uppdraget om allmänna vattentjänster men kan ombesörjas av VA-huvudmannen där kommunen ser behov av det, om det är förenligt med VA-anläggningens huvudsakliga ändamål och merkostnader inte belastar VA-kollektivet.

Räddningsnämnden/Uppsala brandförsvär

Räddningsnämnden är en gemensam nämnd med ansvar för att bedriva räddningstjänstverksamhet i Tierp, Uppsala och Östhammars kommuner. Nämndens verksamhet omfattar information och rådgivning, tillsyn, rengöring och brandskyddskontroll, räddningsinsatser och olycksutredning enligt lagen om skydd mot olyckor (LSO). Huvudansvaret för samordning av kommunernas arbete med skydd mot olyckor ligger i respektive kommun.

Uppsala brandförsvär är den tjänstepersonsorganisation som stödjer räddningsnämnden i sitt uppdrag och genomför den verksamhet räddningsnämnden beslutar om och ansvarar för.

Brandförsvaret har ingen rådighet över brandposternas placering och skick.

Fastighetsägare och verksamhetsutövare

Fastighetsägare är enligt LSO skyldiga att förebygga, hindra och begränsa bränder samt att tillhandahålla utrustning för släckning och livräddning i skälig omfattning. Detta medför att vissa typer av verksamheter kan behöva komplettera det allmänna brandpostnätet med egna så kallade privata brandposter för att täcka behovet av brandvatten.

Industrier och verksamheter som hanterar stora mängder brandfarliga, giftiga och explosiva ämnen omfattas även av reglerna i den så kallade *Sevesolagstiftningen*². Den innebär att verksamhetsutövarna även måste förebygga och begränsa följderna av en allvarlig kemikalieolycka i form av kemikalieutsläpp, brand eller explosion. Om en allvarlig kemikalieolycka ändå inträffar är verksamhetsutövaren skyldig att minimera skadeverkningarna för människor och miljö.

² Sevesolagstiftningen omfattar lagen (1999:381), förordningen (2015:236) och föreskrifterna (MSBFS 2015:8) om åtgärder för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor.

Brandvattensystem

Brandvatten är benämningen på det vatten som brandförsvaret använder för att släcka bränder och möjliggöra räddningsinsatser. Vatten är historiskt det dominerande släckmedlet vid bränder och ser ut att fortsätta vara det främsta släckmedlet inom en överskådlig framtid. En kontinuerlig vattenkälla är i många fall en förutsättning för att brandförsvaret ska kunna genomföra en effektiv släck- och räddningsinsats. Brist på vatten kan försvåra och fördröja en räddningsinsats med allvarliga konsekvenser som följd. Planeringen av brandvattenförsörjningen behöver därmed vara långsiktigt hållbar för att brandförsvaret ska kunna upprätthålla sin samhällsviktiga funktion.

Det finns olika system för försörjning av brandvatten. Vilket system som är lämpligt att använda beror bland annat på typ av bebyggelse och dess placering samt möjligheterna för vattentillgång. Brandpostnätets utbyggnad har tidigare definierats enligt anvisningar av Svenskt Vattens VAV P83 *Allmänna vattenledningsnät* och VAV P76 *Vatten till brandsläckning*, vilka nu har ersatts av Svenskt Vattens publikation P114. Nedan beskrivs de system som idag finns för brandvattenförsörjning, samt ledningsnätets påverkan på brandposter och omvänt.

Konventionellt system

Konventionellt system kallas det traditionella system med brandposter som framför allt används inom verksamhetsområde för allmän vattenförsörjning. Konventionellt system används för tätbebyggda områden och områden där behovet av brandvatten är stort.

Tidsaspekten är viktig när det gäller att rädda liv och försöka hindra en brand från att spridas. Detta gör brandposters funktion och placering betydelsefull. Brandposter måste vara lätta att hitta och angöra. I det konventionella systemet placeras brandposter med ett avstånd på maximalt 150 meter från varandra. Det innebär att avståndet som längst blir 75 meter från brandförsvarets fordon till brandposten vilket motsvarar tre slanglängder. Tiden och resurser som behöver avsättas för att koppla upp slang mot brandpost påverkar avståndet. Beroende på typ av byggnad och brandbelastning behöver brandposterna ha ett flöde från 600 liter per minut för exempelvis bostadshus med högst tre våningar, upp till 2 400 liter per minut för stora byggnader med hög brandbelastning.

Brandvattensystem med tankbil/Alternativsystem

Alternativsystem kallas den metod där tankfordon används inom och i närheten av verksamhetsområde för allmän vattenförsörjning. Systemet bygger på att brandförsvarets tankbilar förser brandplatsen med vatten. Detta system kräver tillgång till minst två tankbilar samt en plats för påfyllnad av vatten inom tillräckligt kort avstånd från brandplatsen. En sådan plats kan vara en vattenkiosk eller en superbrandpost där flödet är dimensionerat högre (minst 1 200 liter per minut). Vattenkiosker och superbrandposter placeras på strategiskt lämpliga platser. Avståndet mellan brandplats och vattenkiosk/superbrandpost bestäms med hjälp av en analys av uttagets kapacitet samt vägens skick med ett maximalt avstånd på tre kilometer. Alternativssystemet kan tillämpas för mindre bostadsbebyggelse med högst tre våningar där

vattenförbrukningen förväntas vara låg och risken för brandspridning liten, alltså inte inom tätort eller stadsbebyggelse. Undantaget är radhusbebyggelse då det ofta krävs större mängder vatten för att begränsa brandspridning i radhus vilket gör alternativsystemet olämpligt.

Brandsläckning utanför allmänt vattenförsörjningsområde

För vissa privata större fastigheter och verksamheter kan det finnas behov av privata brandposter. Dessa brandposter ingår inte i verksamhetsområdet för allmän vattenförsörjning. På landsbygden och i andra områden som inte försörjs med allmänt vatten saknas oftast brandposter. Brandförsvaret kan då använda det vatten som de kan ta med i släckbilar och tankbilar. Tillgången till brandvatten blir dock begränsad om det inte finns något ställe i närheten där det går att återfylla tankbilen igen. Detta medför att möjligheten att släcka bränder begränsas och det är därför inte lämpligt med tät bebyggelse på sådana platser på grund av brandspridningsrisken. Påfyllning av tankbil sker då vid närmaste brandpost eller närmaste alternativa vattenkälla.

Andra vattenkällor än allmän vattenförsörjning

Alternativa vattenkällor kan i vissa fall ersätta en brandpost. Ska en brandpost ersättas ur ett samhällsbyggnadsperspektiv ska vattenkällan fungera i princip likadant som en brandpost. Ett vattendrag behöver alltså ha en väg fram med tillräcklig bärighet med en fast angöringsplats. Vattenkällan behöver även förses med ett pumphus eller liknande som kan pumpa upp vatten till tankbilen. Vattenkällan måste vara säker över tid och avtal för ansvar och underhåll behövs.

Motorspruta som brandförsvaret har till förfogande kan användas för att hämta vatten från exempelvis öppna vattendrag. Detta är dock en långsam lösning och är inte lämplig att använda som en förutsättning för att kunna exploatera områden utanför allmänt vattenförsörjningsområde. Motorsprutan är lämplig för exempelvis skogsbrand om det finns vattendrag eller reservoarer i närheten.

Det finns flera försvårande omständigheter med att ta vatten från öppna vattendrag. Exempelvis behöver bilen kunna komma tillräckligt nära och vägen fram ha tillräcklig bärighet för tunga transporter. Det kan finnas risk att vattenkällan torkar ut eller fryser till is. Vattnet behöver även vara tillräckligt rent för att inte skada brandförsvarets fordon och utrustning eller förorena brandplatsen.

Ledningsnätets påverkan på brandposter och omvänt

Dagens brandposter är en del av det vattenpostsystem³ som sitter ihop med dricksvattnenätet för den allmänna dricksvattenanläggningen. Kommunen har begränsningar i dricksvattentillgången, vilket påverkar möjligheten att leverera tillräcklig mängd brandvatten. Det är

³ Begreppet vattenpost utgörs av tre underkategorier: brandpost, spolpost och underhållspost. Då flertalet av vattenposterna är byggda historiskt och det är oklart om de motsvarar de krav som ställs på en brandpost idag föredrar GVAB att benämna dem som vattenposter.

särskilt tydligt sommartid i Östhammar och Öregrund då sommarbefolkningen ökar markant och grundvattenmagasinen är små.

Begränsningar finns även i vattenledningsnätet där kapaciteten i vissa områden är begränsad, vilket riskerar att leda till att brandförsvaret inte kan få ut tillräcklig mängd vatten tillräckligt fort från de vattenposter som finns kopplade till ledningsnätet.

Det finns även risk för att dricksvattnet påverkas negativt vid stora vattenuttag i samband med brand. En konsekvens som kan uppstå när brandvatten tas ur vattenposter där det är begränsad kapacitet är att trycket sjunker i ledningsnätet vilket kan medföra att smuts och bakterier från omgivande mark kommer in i ledningsnätet och förorenar dricksvattnet.

Vid vissa bebyggelseförutsättningar, till exempel i mindre bostadsområden, är det inte alltid teknisk lämpligt att dimensionera ledningsnätet för att möta brandförsvarets behov av tryck och flöde även om det finns tillräckligt med vatten. Det beror på att för stora ledningar i sådana områden medför låg omsättning på vattnet i ledningsnätet vilket kan ge negativ påverkan på dricksvattenkvaliteten.

Brandvatten i samhällsbyggnadsprocessen

Enligt PBL är det kommunens ansvar att bebyggelse planeras med hänsyn till skydd mot brand och andra olyckshändelser. I kommunens översiktsplan (ÖP) finns hänvisningar till hur exploatörer i kommunen ska bygga brandsäkert som är hållbart över tid genom brandförsvarets vägledning *Hållbart brandskydd*. I ÖP framgår det även att tillgången till vatten för brandsläckning alltid måste beaktas vid exploatering där kommunalt vatten inte finns tillgängligt. Kommunen har tidigare haft uppfattningen att tillgång på kommunalt vatten även inneburit tillgång till brandvatten.

Planläggning med detaljplan syftar till att mark- och vattenområden används till det ändamål området är mest lämpat för. Detta innebär även att det är upp till kommunen att bedöma risker och eventuella konsekvenser vid exploatering. Tillgången till brandvatten ska utredas i detaljplaneskedet – både brandförsvaret och Gästrike Vatten har viktiga roller under framtagandet av detaljplaner.

Släckvatten

Släckvatten kallas det vatten som används till brandsläckning men som blir kvar, det vill säga inte förångas. Släckvattnet kan föra med sig giftiga ämnen och partiklar som fanns på brandplatsen samt förbränningsprodukter från själva branden. Därför medför släckvatten en risk för miljöskador och risk för försämrad dricksvattenkvalitet. Släckvatten kan även orsaka vattenskadorna på egendom.

Där det finns behov av släckvattenhantering behöver det vid en räddningsinsats finnas möjligheter att samla upp vattnet. Hanteringen blir snabbt komplex och behöver klarläggas i

varje enskilt fall. Uppsamling kräver oftast förberedda lösningar som exempelvis hårdgjord mark som inte infiltreras, brunnar som kan tätas och zoner dit släckvattnet kan ledas för uppsamling. Oftast är det inte möjligt att samla upp allt kontaminerat släckvatten. Det släckvatten som kan omhändertas för rening blir ofta mindre än den totala mängd kontaminerat släckvatten som bildats vid släckningsarbetet.

Omhändertagande och förutsättningar

I kart- och beslutsunderlag som ligger till grund för brandförsvarets planering och beslut vid insats har kommunen pekat ut känsliga objekt och områden. Underlaget grundar sig på Sveriges geologiska undersöknings (SGU) sårbarhetskarter och ska i brandförsvarets arbete bidra till att rätt insats sker vid uppsamling av släckvatten. För kommunen ska underlaget bidra till tillsynsarbete och möjliga åtgärder. I ett kritiskt läge, som när liv är i fara, kan räddningsledaren dock behöva göra avsteg från planerna. Beslutet beror på vad som brinner och vad som kan påverkas i omgivningen. Att rädda liv prioriteras alltid först. Stora industrier och företag i kommunen bör ha insatsplaner som beskriver bland annat hur brand- och släckvatten lämpligast ska hanteras.

Det proaktiva arbetet är betydelsefullt ur ett släckvatten- och miljöperspektiv där det fortsatta samarbetet med olika aktörer är av stor vikt. För alla verksamheter där brandbekämpning sker med skum bör beredskapsplaner upprättas för att möjliggöra omhändertagande av skummet och motverka påverkan på omgivningen som exempelvis känsliga recipienter. Detta då brandsläckningsskum innehåller ytaktiva ämnen vars förmåga kan göra att släckvattnet lättare når grundvattnet.

Genomsläpplig mark och känsliga markförhållanden

Grundvattnet ska alltid skyddas från förorenat släckvatten, oavsett om det är i eller utanför ett vattenskyddsområde. Gästrik Vatten, brandförsvaret, kommunens TiB-organisation och miljöenheten har tillgång till aktuella kartor för vattenskydds- och påverkansområden. Kartunderlaget inkluderar områden som är viktiga för kommunens dricksvattenförsörjning och känsliga markförhållanden. Organisationerna ska alltid samarbeta vid händelse av brand inom och utanför vattenskyddsområden. Beroende på hur marken är sårbarhetsklassad enligt kartunderlag ska brandförsvaret kontakta restvärdesledare, kommunens miljöenhet och VA-huvudman. Vid hög sårbarhet ska denna kontakt tas omedelbart och även saneringsinsatsen ska ske med omedelbar verkan. Kommunen ska ta fram riktlinjer för hur uppsamling och efterarbete ska genomföras inom områden med känsliga markförhållanden. Efter avslutad insats från brandförsvaret kliver kommunens miljöenhet vid behov in som tillsynsmyndighet och samarbetar med berörda.

Inom områden som har känsliga markförhållanden ska extra hänsyn tas till föroreningar som förekommer i koncentrerad form, exempelvis utsläpp av drivmedel. Kontaminerat släckvattnet bör samlas upp och tas om hand för att undvika spridning till mark, yt- eller

grundvatten. Möjligheter för rening och destruktion av släckvatten kräver en djupare utredning och riktlinjer från kommunen.

Dagvattensystem

Genom antagen dagvattenpolicy bör kommunen ha möjlighet att ställa krav kopplat till brand- och släckvatten i dagvattenutredningar för detaljplaner. Ur ett släckvattenperspektiv kan det vara ett argument att förorda öppna dagvattensystem, som exempelvis dagvattendammar, då det avrinnande vattnet enklare kan samlas och hanteras där. Inom vattenskyddsområde krävs särskild hänsyn. Vid planering av dagvattenåtgärder i detaljplaner bör släckvattenfrågan alltid hanteras för att säkerställa att säkert omhändertagande kan genomföras.

Om kontaminerat släckvatten ska ledas till det kommunala dagvattensystemet behöver åtgärder genomföras så att inte släckvattnet kan infiltrera i marken, genom exempelvis täta diken och tät botten i dammar. Vid behov kan särskilda avstängningsanordningar krävas för att underlätta uppsamling och/eller förhindra vidare avledning till omgivande miljö eller till dagvattenledningsnätet. En aspekt att tänka på är att ansvar för anläggningen och dess funktion tydliggörs, samt att drifts- och skötselinstruktioner finns framtagna.

Skyddsvärda områden

Utöver föroreningsrisk och påverkan på markförhållandena finns det även många andra viktiga värden i kommunen att ta hänsyn till när det kommer till omhändertagande av släckvatten. Ett antal objekt och områden har identifierats som extra skyddsvärda. Påverkan kan vara stor vid exempelvis händelse av brand i kulturhistoriskt viktiga miljöer i tätorter, kommunala byggnader, skolor eller vård- och omsorgslokaler. Vid denna typ av händelse är det kommunens ansvar att kartlägga skyddsvärda områden och ha ett starkt samarbete inom kommunens organisation och med berörda verksamhetsutövare.

Status brandposter och brandvattensystem

Konventionellt system med brandposter finns utbyggt i tätorterna i Östhammars kommun; Alunda, Gimo, Österbybruk, Östhammar, Hargshamn, Norrskedika och Öregrund.

Brandposterna är markerade i kartunderlag och har använts som dimensionerande underlag för brandförsvarets förmåga med bemanning och fordon med mera. Brandposterna har även använts som dimensionerande underlag för riskbilden i samband med exploatering och utbyggnad av tätorterna.

Ett tydligt ansvar för drift och underhåll är inte fastställt för de brandposter som idag finns i kartlagret. En del av brandposterna (de som inte används i Östhammars Vattens ordinarie verksamhet) har inte underhållits regelbundet men det sker dock insatser löpande på hela brandpostnätet i samband med övrigt underhåll och om behov föreligger. Befintligt underlag över ledningsnätets kapacitet behöver kompletteras på vissa orter i kommunen. Sammantaget medför detta en risk för att brandförsvaret inte kan få ut tillräckligt med vatten för att kunna

göra en effektiv insats när det behövs. Det medför även risk för tryckfall i ledningsnätet och påverkan på dricksvattnet.

Det finns två vattenkiosker i Östhammar kommun, en i Gimo och en i Östhammars tätort. Vattenkioskerna finns i kartunderlag och är i funktion. Alternativa vattenkällor för brandvatten finns i dagsläget inte utpekade i kommunen.

För att skydda ledningsnätet och dricksvattnet och förhindra otillåtet uttag hålls brandposterna låsta. Brandförsvaret har utrustning för att öppna dem.

För att få en bättre kunskap om vilka befintliga vattenposter som är lämpliga att kategorisera och använda som brandposter har en kapacitetsutredning av kommunens vattenposter påbörjats under 2024 och färdigställd beräknad kapacitet finns nu för orterna Alunda, Östhammar, Öregrund och Österbybruk. Resultatet kommer utgöra ett viktigt underlag för utredning av behov och vidare åtgärder i kommunen.

Kommunen har i sin handläggning av plan- och byggärenden inte haft tillgång till kartmaterial eller annan information angående placering eller kapacitet i ledningsnät, utan har i stället förlitat sig på informationsflöde från brandförsvaret och Gästrike Vatten. På grund av det snabbt förändrade kunskapsläget kopplat till tillgången till brandvatten, har kommunen valt att remittera brandförsvaret tidigare i planprocessen. Gästrike Vatten remitteras redan i planbeskedet och kan vid behov tidigt besvara frågor kopplade till brandvatten. Detta för att så tidigt som möjligt kunna säkerställa att kommunens exploatering blir långsiktigt hållbar.

Status släckvatten

Brandförsvaret

Brandförsvaret har begränsande möjligheter att hantera släckvatten i ett initialt skede vid en insats då inledande fokus ligger på att rädda liv och begränsa/hindra brand. Brandförsvaret är väl medvetet om riskerna med släckvatten och beaktar riskerna enligt de möjligheter som finns. Exempelvis används medvetna metodval och rutiner finns för användning av skum, vilket enbart används när det är absolut nödvändigt för att rädda liv och hälsa.

Vid insats använder brandförsvaret sårbarhetskartan från SGU som underlag för att avgöra markens känslighet för föroreningar. Sårbarhetskartan är vägledande i valet av åtgärder och som beslutsunderlag om behovet av snabb saneringsinsats behövs eller inte.

Sårbarhetskartan används idag även som underlag för remisser i ärenden från kommunen. I remissvaren rekommenderar brandförsvaret att riskerna med släckvatten beaktas och att åtgärder görs för att minska risken. Det är upp till kommunen att skapa rätt förutsättningar både organisatoriskt och genom den fysiska planeringen. Det är kommunens ansvar att ta fram planeringsunderlag som möjliggör god släckvattenhantering.

Östhammars kommun

Miljöbalken (1998:808) och Lagen om skydd mot olyckor (2003:778) är de två huvudsakliga lagarna när det kommer till hantering av släckvatten. Enligt dessa lagar ska släckvatten hanteras så att inte allvarlig skada på miljön uppstår. Miljöenheten är tillsynsmyndighet enligt miljöbalken. Genom kommunens TiB-tjänst (Tjänsteperson i beredskap) får miljöenheten information om eventuell olycka och kan i tidigt läge göra en bedömning kopplat till föroreningsrisker. Kommunikation och information under pågående insats ska ske mellan räddningsledare och ansvarig tjänsteperson på kommunen.

En viktig uppgift för miljöenheten som tillsynsmyndighet enligt miljöbalken är att i förebyggande syfte ge stöd och information åt verksamhetsutövare om släckvattenhantering samt att granska rutiner och riskbedömningar. Vid upptäckta brister ska myndigheten ställa krav på nödvändiga åtgärder.

Brand- och släckvattenplan – inriktning

Planen beskriver hur brandvatten övergripande ska planeras långsiktigt för att nå ett hållbart samhälle genom att skapa goda möjligheter att tillgodose behovet av brandvatten och hanteringen av släckvatten med så liten negativ påverkan på dricksvattnet och miljön som möjligt. Många parametrar är okända vid upprättandet av planen och därför är det av betydelse att förstå att planen är en vision och att det faktiska utfallet kommer behöva analyseras i varje enskilt fall för bästa samhällsnytta.

Brand- och släckvattenplanen kommer leda till löpande förbättringar genom åtgärder beskrivna i en åtgärdsplan där tillgång på brandvatten, miljöaspekter, ekonomi och dricksvattenkvalitet beaktas i alla led. Brand- och släckvattenplanen samt åtgärdsplanen revideras efterhand arbetet fortskrider.

Prioriteringar

Liv och hälsa prioriteras alltid högst vid brandbekämpning. Därefter prioriteras, utan inbördes ordning, egendom, miljö och kultur. Kommunen prioriterar även kritiska och samhällsviktiga verksamheter, extra skyddsvärda områden och objekt samt ytor som klassats utifrån känslighet/sårbarhet. Detta sammantaget utgör ett beslutat prioriterings- och beslutsunderlag för brandförsvaret.

Strategi

Det förebyggande och förberedande brand- och släckvattenarbetet ska genomföras systematiskt och i samarbete mellan kommunen, brandförsvaret och Gästrike Vatten, samt vid behov även tillsammans med andra aktörer. Det ska finnas en gemensam grupp med mandat att planera, genomföra och följa upp åtgärder i brand- och släckvattenplanen. Regelbundna träffar, en öppen dialog och gemensam problemlösning ska genomsyra samarbetet.

Omvärldsspaningar, risk- och sårbarhetsanalyser och informationsdelning ska göras fortlöpande.

Branschorganisationen Svenskt Vattens riktlinjer i publikation P114 ligger till grund för den övergripande dimensioneringen av brandvattenförsörjning där det är möjligt. Brandposter, vattenkiosker och andra vattenkällors placeringar ska framgå av beslutat kartunderlag som tillgängliggörs för medarbetare som behöver informationen vid larm, samhällsplanering och förvaltning. Ändring i kartlager av brandposter och andra vattenkällor ska föregås av analys i samråd mellan brandförsvaret, Gästrike Vatten och Östhammars kommun. För att säkerställa att brandposter håller rätt standard bör kontroller göras årligen. Uppdatering och kvalitetssäkring av kartlager över brandposter som ingår i allmän VA-anläggning sker av Gästrike Vatten enligt överenskommelse med brandförsvaret.

Arbete med att hitta möjliga alternativa källor till brandvatten ska genomföras i samarbete mellan brandförsvaret och kommunen. För områden inom tätbebyggelse där det i analysen inte visar sig vara möjligt att ta vatten ur brandposter från det allmänna vattenätet behöver ytterligare utredningar göras för att finna alternativa lösningar.

Samarbetsformer, rutiner och kommunikationsvägar mellan kommunen, Gästrike Vatten och brandförsvaret behöver formaliseras. Detta för att säkerställa både tillgången på vatten vid brandbekämpning inom områden med allmän VA-försörjning och bibehållen kvalitet på levererat dricksvatten.

Tillgång till brandvatten

Brandvattenförsörjning inom verksamhetsområde för kommunalt VA

I tätortsområden och större områden med kommunalt VA sker brandsläckning även fortsättningsvis främst genom vattenuttag från den allmänna VA-anläggningen, exempelvis via brandposter och stationära vattenkiosker.

Vid nybyggnation och större ombyggnation behöver behovet av brandvatten bedömas i tidigt skede. Möjligheten att försörja brandposter med vatten från det allmänna ledningsnätet utreds i varje område och kommer analyseras för att se om behoven för brandvattenkapacitet och dricksvattenkvalitet kan tillgodoses.

Där det inte visar sig vara tekniskt möjligt att få fram tillräcklig kapacitet för brandsläckning från allmänt vattenledningsnät, alternativt att kostnaderna för att möjliggöra det blir för stora, behöver vidare analys göras för att finna en alternativ lösning för att täcka behovet av brandvatten. Sannolikt krävs större investeringar som exempelvis utbyggnad av kapacitet i VA-anläggningar, fler tankbilar, utbyggnad av brandstationer och anläggningar för alternativa vattenkällor.

Vid släckning från tankfordon inom verksamhetsområde för kommunalt VA

För viss typ av bebyggelse inom verksamhetsområde för kommunalt VA kan alternativsystem användas där brandförsvaret transporterar vatten med tankbilar till brandplatsen. Analys av lämpliga områden för alternativsystem krävs.

Ska alternativsystemet användas i högre grad än tidigare och vara ett alternativ i tätortsområden där det saknas brandposter krävs vidare analys av konsekvenserna och sannolikt större investeringar som exempelvis tankbilar, utbyggnad av brandstationer, ökad bemanning, utrustning och anläggning för brandvattenupptag från naturliga vattendrag.

Vid släckning utanför verksamhetsområde för kommunalt VA

Brandvattenförsörjning utanför verksamhetsområde för allmän VA kommer även fortsättningsvis att ske med brandförsvarets tankbilar fyllda med vatten från brandposter, stationära vattenkiosker och eventuella naturliga vattendrag. Detsamma gäller områden där vattenförsörjningen sköts av VA-föreningar eller samfälligheter (varav en del är anslutna till den allmänna dricksvattenanläggningen via avtal). Där finns inga brandposter utan brandbekämpning sker då på samma sätt som utanför verksamhetsområdet. Kommunen och Gästrike Vatten ska löpande kartlägga, underhålla och förse brandförsvaret med information om platser där det är möjligt och lämpligt att hämta vatten för påfyllnad av tankbilar.

Brandvatten från andra källor än allmän vattenförsörjning

Ambitionen är att hitta och använda fler alternativa källor för brandvattenuttag och på så sätt minska belastningen på dricksvattenförsörjningen och samtidigt öka redundansen för andra påverkansfaktorer framåt. Exempel på alternativa källor är dammar, större vattendrag, vattenreservoarer, gruvhål eller omhändertaget regn-, snö- och dagvatten. Uppsamling av regnvatten eller dagvatten skulle eventuellt kunna skalas upp för att även användas som brandvatten. I vissa situationer som inte är tidskritiska kan mobila pumpar som exempelvis motorspruta användas för brandvattenupptag.

Underlag med information om platser där det är möjligt och lämpligt att hämta vatten för påfyllnad av tankbilar behöver tas fram i samverkan med brandförsvaret. I underlaget behöver miljöstatus för alternativa källor undersökas för att säkerställa att källan i sig inte utgör en miljörisk.

Villkor och rutiner för anslutning av sprinkleranläggningar

Fastighetsägare och verksamhetsutövare önskar ibland installera sprinkler i sina fastigheter. Gästrike Vatten har framtagna riktlinjer för sprinkleranläggningar som ska anslutas till den allmänna VA-anläggningen. Direktanslutna sprinkleranläggningar till den allmänna dricksvattenanläggningen är inte tillåtet. En bassäng, tryckhöjare, tank eller behållare med insamlat vatten behöver därför anläggas för att klara sprinklervattenförsörjningen. Det är fastighetsägaren/verksamhetsutövaren som står för anläggning, underhåll och finansiering. Samtliga sprinklerinstallationer som nyttjar allmänt dricksvatten ska ansökas om och godkännas av Gästrike Vatten.

Höjd beredskap

Med höjd beredskap följer ytterligare krav på såväl brandvatten- som dricksvattenförsörjning. Alternativa vattenkällor för brandvattenförsörjning i form av branddammar och krigsbranddammar bör finnas på ett antal geografiska strategiska platser. En utredning med behovs-, lokaliserings- och kostnadsanalys behöver göras för att hitta ändamålsenliga platser för dessa dammar. Ansvar och finansiering för eventuell anläggning, skötsel och underhåll behöver utredas, planläggas och beslutas. Särskilda parametrar att beakta för höjd beredskap är bland annat framkomligheten till vattenkällan, tänkbara militära mål och robusthet.

I plan- och byggprocessen

Oavsett om brandvatten är en del av infrastrukturen för kommunalt VA eller ska lösas på annat sätt behöver planeringen för brandvatten ske tidigt i kommunens fysiska planering. Översiktsplanen bör översiktligt ta hänsyn till brandvatten och senast i detaljplaneskedet ska detaljer kring brandvatten hanteras.

I samband med exploatering av nya områden behöver kommunen utreda om det finns möjlighet att tillgodose brandvatten via det kommunala VA-nätet eller om det finns andra möjligheter för brandvattenförsörjning.

I bygglovsskedet ska kommunen använda sig av rådande lagstiftning. Kommunen kan sätta krav på brandskydd utifrån fem egenskapskrav enligt Plan- och byggförordningen (2011:338) (PBF). Kraven förtydligas ytterligare i Boverkets byggregler (BBR⁴). BBR och PBF är kommunens verktyg för att säkerställa att planläggning och exploatering genomförs på ett sådant sätt som skyddar mot uppkomst och spridning av brand. Vid exploatering av nya områden eller förtätning av befintliga områden kan kommunen undersöka möjligheten att ha högre brandskyddskrav om tillgången på brandvatten är mindre än önskvärt. Detta för att säkerställa att den fysiska planeringen sker på ett säkert sätt.

Hantering av släckvatten

Vid händelse av olycka/brand på/vid identifierade känsliga områden ska kontakt med miljöenheten ske omgående. Kommunens miljöenhet kan ställa krav på åtgärder som ska ske efter en insats där det bland annat kan handla om att minska miljö- och hälsorisker på plats, i efterarbete eller genom provtagning. Det är viktigt att verksamhetsutövare och miljöenheten har tillgång till rätt information om markförutsättningar samt information om eventuella konsekvenser så att rätt åtgärdsbeslut kan fattas. Allvarlighetsgraden ökar exempelvis i vattenskyddsområden och i områden med enskild dricksvattenförsörjning. För att uppnå resultat krävs ett bra samarbete mellan brandförsvaret, miljöenheten, Gästrike Vatten och fastighetsägare/verksamhetsutövare.

⁴ Nya eller gamla BBR. Nya regler trädde ikraft 2025-07-01 men de gamla gäller under en 12 månaders övergångsperiod.

Det finns behov av att fortsätta utreda praktiska metoder för hantering, rening och bortforsling av släckvatten. I det ingår ansvarskedjan, vem som gör vad, har mandat och kan fatta beslut om åtgärder och kostnader för att samla upp och omhänderta släckvatten. I vissa lägen krävs provtagning i direkt anslutning till avslutad brandinsats och även senare i processen. Viktig information kopplat till släckvatten i samband med detaljplanläggning ska komma brandförsvaret och miljöenheten till handa.

I plan- och byggprocessen

Släckvattenhantering bör diskuteras tidigt i den kommunala planeringen. I översiktsplanen kan kommunen tydliggöra vilka åtgärder och krav som bör ställas i detaljplaner och på verksamhetsutövare för att säkerställa god släckvattenhantering. Kommunen ska i det fortsatta arbetet ta fram riktlinjer för släckvattenhantering när etableringar sker på känslig mark. Detta ska göras i samråd med brandförsvaret.

Miljöfarlig verksamhet

För att få bedriva vissa miljöfarliga verksamheter krävs anmälan eller tillståndsprövning⁵. Prövning genom tillstånds- och anmälningsplikt enligt miljöprövningsförordningen (2013:251) (MPF), är ett sätt för samhället att få en resursavvägd kontroll över de verksamheter som från tid till annan bedöms vara de mest miljöpåverkande och störande. Det krävs ett aktivt beslut från berörd tillstånds- eller tillsynsmyndighet för att få bedriva verksamhet. I miljöprövningsförordningen är verksamheterna klassade enligt tre kategorier: A (tillstånd hos mark- och miljödomstol), B (tillstånd hos länsstyrelsen) eller C (kräver anmälan till kommunen). Om tillståndsplikt saknas för en verksamhet kan verksamhetsutövaren föreläggas att ändå ansöka om tillstånd. Förutsättningen är att verksamheten medför risk för betydande föroreningar eller andra betydande olägenheter för människors hälsa eller miljön.

Kommunens miljöenhet kan förelägga en verksamhetsutövare med beslut om försiktighetsmått. Detta innebär att verksamheten kan föreläggas med bestämda restriktioner med stöd i lagstiftningen (Miljöbalken 26 kap. 9§). Detta gäller oavsett var verksamheten är lokaliserad. Bedömningen av vilka försiktighetsmått som bör ingå i beslutet är beroende på ärendetypen, typ av verksamhet och lokalisering. I bedömningen utgår kommunens från omgivningen, miljöpåverkan från verksamheten, markförhållanden och eventuell tidigare markanvändning.

⁵ Mer info finns på Naturvårdsverkets hemsida, <https://www.naturvardsverket.se/vagledning-och-stod/miljobalken/anmalnings--och-tillstandsplikt-enligt-miljoprovningsforordningen/>

Finansiering och ansvar

Ansvar och finansiering behöver fastställas för såväl åtgärder som löpande underhåll.

Uppdrag som rör brandvatten kräver en formaliserad trepartssamverkan mellan kommunen, brandförsvaret och Gästrike Vatten som omfattar anläggande, underhåll, tillsyn och utbyte av brandposter. Gästrike Vatten kan agera konsult i VA-frågor inom ramen för den kommunala kompetensen och utföra tilläggstjänster mot ersättning efter överenskommelse.

Uppdrag för att hantera kontaminerat släckvatten kan även kräva formaliserade avtal mellan olika parter.

Östhammar kommun och Gästrike Vatten har ett samarbetsavtal från 2017. I avtalet framgår det att vatten för brandsläckning inte ingår i de tjänster som VA-kollektivet enligt lagen om allmänna vattentjänster ska bekosta. Sådana kostnader ska normalt täckas av skattekollektivet. Det framgår även av samarbetsavtalet att för att säkerställa en god vattenkvalitet bör det så kallade alternativsystemet (använda vatten från tankbil) i största möjliga utsträckning användas. Att förorda alternativsystemet för brandvatten har dock inte föranletts av någon känd analys av hur detta påverkar brandförsvarets möjlighet att släcka bränder i kommunen. Brandförsvaret och bebyggelsen i Östhammars tätorter är heller inte dimensionerat efter alternativsystemet och något alternativsystem har inte byggts ut för att täcka behovet av brandvatten.

Kostnader för brand- och släckvatten kan omfatta bland annat:

- Anläggning, drift, underhåll och utbyte av brandposter
- Anpassningar som dimensionering av allmänt ledningsnät eller installation av anläggning/ar (exempelvis brandpost) för brand – och släckvattenändamål kopplat till allmän VA-anläggning i befintliga och nya bebyggelseområden.
- Anpassningar hos brandförsvaret på grund av förändrad hantering av brand- och släckvatten
- Alternativa brandvattenkällor, brand- och krigsbranddammar
- Skyddsåtgärder för att undvika förorening från släckvatten
- Skador som uppstått på grund av förorenat släckvatten

Kostnader för brand- och släckvatten hantering kan inte finansieras med VA-avgifter. Möjlig finansiering för att täcka kostnader för brand- och släckvatten kan vara:

- Exploateringsbudget
- Kommunala anslag
- Skattemedel